



Преглед на публикациите

МАКЕДОНСКИТЕ ЗОГРАФИ ОД КРАЈОТ НА XIX И ПОЧЕТОКОТ НА XX ВЕК :
АНДОНОВ, ЗОГРАФСКИ И ВАНГЕЛОВИЌ

и

ФОТО АРХИВА НА АНТОНИЕ НИКОЛОВСКИ ЗА МАКЕДОНСКИТЕ ЗОГРАФИ ОД
КРАЈОТ НА XIX И ПОЧЕТОКОТ НА XX ВЕК (АНДОНОВ, ЗОГРАФСКИ И ВАНГЕЛОВИЌ)

Стогодишниот јубилеј од раѓањето на Антоние Николовски (1920-2020), кој со својата исклучително богата библиографија и професионална биографија се вбројува меѓу најистакнатите имиња во проучувањето и заштитата на културното наследство на Р Македонија, е одбележан со две публикации. Едната од нив е реиздание на научната студија на А. Николовски за најзначајните сликарски имиња од последните децении на 19 и почетокот на 20 век - Андонов, Зографски и Вангеловиќ, додека во другата е презентираан дел од богатата фотодокументација создавана низ повеќегодишните теренски истражувања на творештвото на овие зографи. Иако се објавени како посебни изданија, со сопствен придонес за истражувањата од областа на историјата на уметноста, овие дела претставуваат интегрална целина. Монографијата *Македонските зографи од*

крајот на XIX и почетокот на XX век : Андонов, Зографски и Вангеловиќ, Каламус, Скопје 2020, е второ издание на ова капитално дело, првпат публикувано во 1984 година од Националниот завод за заштита на културното наследство – Скопје и наградено со највисокото признание за достигнувања во науката, наградата „11 Октомври“. Научните опсервации направени во ова научно дело се дополнети со богатата фото-документација презентирани во каталогот *Фото архива на Антоние Николовски за македонските зографи од крајот на XIX и почетокот на XX век (Андонов, Зографски и Вангеловиќ)*, уредник Дарко Николовски, Центар за културно и духовно наследство, Скопје 2020, со избор од непубликувани фотографии на Николовски кои претставуваат најзначајна документација на Димитар Андонов Папрадишки, Горѓи Зографски и Коста Вангеловиќ.

Монографијата *Македонските зографи од крајот на XIX и почетокот на XX век* : Андонов, Зографски и Вангеловиќ, произлегла од докторската дисертација на Николовски, а претставува продлабочена анализа на творештвото и биографијата на зографите во чие творештво се јавува тенденцијата за напуштање на традиционалните поствизантиски и преродбенски стилски и тематски решенија. Во изборот на ваквиот предмет на истражување е препознатлив интересот кон современата светска и македонска уметност, кој е евидентен преку студиите на А. Николовски од 50-те и 60-те години на минатиот век. Структурно монографијата е поделена на четири дела, во кои се претставени сознанијата за животот и творештвото на зографите Андонов, Зографски и Вангеловиќ, направен е опсежен каталог на познатите дела и прикажани се најзначајните документи за нивниот живот и творештво. *Првиот дел* претставува преглед на историските, политичките и културните прилики во Македонија во 19 век, со што е овозможен увид во историското милје од кое произлегле и творечки се формирале сликари. Притоа, посебно внимание е посветено на сликарските текови во овој период, издвоени се најзначајните ликовни творци од овој период и се наброени нивните најзначајни дела. Податоците за животниот и творечкиот пат на зографите авторот детално ги образложува во *Вториот дел* од монографијата, кој е сочинет од три сегменти кои се однесуваат на секој од сликарите поединечно. При структурирањето на подпоглавјата е применет уедначен методолошки пристап, при што, најпрво се претставени биографски податоци, а потоа е презентирано творештвото. Според тематиката делата се разделени во две целини - сакрално и профано сликарство. Најзначајно место добил Димитар Андонов Папрадишки (1859-1954), што е во согласност со обемот на неговото дело и неговата квалификација како прв сликар во „новиот период“ од развитокот на ликовната уметност во Македонија која ја изнесува Николовски. Од проследувањето на неговото творештво евидентно е дека тој подеднакво бил плоден и успешен во реализацијата на темите и со сакрална и со профана тематика. Во неговите дела со црковен карактер тој не се прикажува како следбеник на установените матрици во поствизантиската и уметноста од времето на преродбата, туку се истакнува со својот иновативен пристап кон ликовноста и внесувањето на нови, невообичаени теми за црковната уметност во Македонија. Во иконописното творештво на Андонов Папрадишки се издвоени пет фази, во кои се опфатени иконите кои ги насликал во периодот од крајот на 70-те години на 19 век, се до 1940 година, кога биле создадени околу 1200

икони, со што се истакнува како еден од најплодните иконописци во Македонија по Дичо Зограф. Од посебно значење за творечката личност на Андонов се неговите дела со профана тематика. Од овие дела најзначајни и најбројни се портретите, преку кои може да се проследи еволуцијата на неговиот сликарски израз. Андонов во неговиот ликовен израз не успеал да го достигне академскиот реализам, што несомнено било негов уметнички идеал, туку неговите дела се обоени со „битов реализам“. Покрај со портретно сликарство тој се занимава и со илустрирање на историски и битови теми, а насликал и неколку пејзажи, кои, иако не ги поседуваат ликовните вредности на неговите портрети, оценети се како значајна пројава за македонското сликарство. Следното поглавје е посветено на животот и творештвото на Ѓорѓи Зографски, изданок од лозата на познатиот Рензовско-Зографски род, од кој произлегле дел од најзначајните творци во црковното сликарство, резбарството и градителството во Македонија. Потпирајќи се врз семејното наследство, Зографски примарно се идентификува како творец на црковна уметност. Неговата професионална биографија ја одбележал престој во Србија од 1899 до 1912 година, каде творејќи во поинаква средина бил принуден да се приспособува на различните вкусови, надоградувајќи го и приспособувајќи го својот ликовен израз. Сепак, иако направил извесни обиди за внесување на елементи од современата уметност, тој останува нераскинливо поврзан за традиционалната црковна уметност на Македонија. Надвор од црковното сликарство приоритетна преокупација на Зографски, како и на Андонов, е портретот. Неговите најуспешни остварувања датираат од четвртата деценија на 20 век, кога во неговите портрети се забележуваат нагласени психолошки карактеристики. Последен од сликарите кој е предмет на научен интерес во студијата на А. Николовски е Коста Вангеловиќ, чиешто творештво, како и опусот на останатите двајца, покрај делата со профана тематика содржи и црковни теми. Врз неговиот сликарски израз силен печат оставило неговото формирање во сенката на академски образовани сликари, од кои ги позајмил тенденциите за извесен романтизам, кој во неговите дела добил наивен призивок. Сепак, и покрај ограниченоста што му била наметната од недостигот на формално образование, значајни се напорите на Вангеловиќ да се издигне над конзервативизмот, својствен за македонската уметност од крајот на 19 век, и да се доближи до современите ликовни текови.

Третиот дел од монографијата се состои од опширен каталог на сочуваните/познатите дела на сликарите, во кој е систематизирано нивното

творештво и со црковна и со профана тематика, а обид за попрецизно хронолошко определување на недатираните дела. Каталогот на делата на Андонов го сочинуваат 1222 каталошки единици од икони, сидна декорација на 36 сакрални објекти и 44 каталошки единици за дела со световни теми. Творештвото на Зографски е претставено преку 57 каталошки единици за иконостаси и поединечни икони, 10 единици за фрескоансамбли, како и 34 каталошки единици на портрети, фигурални композиции, историски теми и мртви природи. Каталогскиот сегмент посветен на Коста Вангеловиќ се состои од 136 единици на икони, 9 каталошки единици на сидно сликарство, 13 единици на портрети, пејзажи и мртви природи.

Во *четвртиот дел* се претставени сочуваниите историски извори за одредени аспекти од творештвото на зографите. Презентираната историска граѓа ја сочинуваат договори за изработка на икони, понуди за работа, приватни преписки, уверенија, пресметки и сл. Како документи од особено значење се истакнати двете верзии на Автобиографијата на Димитар Андонов, коишто се претставени преку избрани фотографии.

Монографијата е заокружена со резиме на англиски јазик, кон кое е приклучена и листа на илустрации која претставува превод на англиски јазик на легендите од илустрациите кои го следат текстот. Како последен сегмент на ова дело е вклучен индекс со лични имиња и географски одредници.

Каталогот на фотографии *Фото архива на Антоние Николовски за македонските зографи од крајот на XIX век и почетокот на XX век (Андонов, Зографски и Вангеловиќ)*, (уредник, избор на фотографии и дигитализација од Дарко Николовски), е органски поврзан за монографијата на Антоние Николовски, *Македонските зографи од крајот на XIX век и почетокот на XX век : Андонов, Зографски и Вангеловиќ*, бидејќи претставува колекција на репродукции на делата кои се предмет на студија во ова дело. Делата кои се претставени во оваа публикација биле документирани и каталогизирани од А. Николовски, но поради технички и материјални ограничувања репро-

дукциите не биле вклучени во изданието од 1984 година. Со цел да се надополни оваа празнина и да се претстави дел од значајната документација пред стручната и научната јавност, направен е избор од најзначајните претстави кои се вклопени во овој каталог, публикуван во печатена и дигитална форма.

Каталогот е поделен на три тематски целини од кои во едната се систематизирани делата на Андонов Папрадишки –150 на број, а се состојат од икони, сегменти од сидно сликарство, портрети, историски композиции и претстави со битова тематика. Творештвото на Зографски е претставено со 105 фотографии, на кои најбројни се репродукциите на дела со црковна тематика, додека од профаните теми најзастапени се портретите, пејзажите и историските композиции. Во сооднос со големината на неговиот опус, Вангеловиќ е застапен со најмал број дела – 54 дела со сакрална и световна тематика.

Двете публикации со кои е одбележана 100 годишнината од раѓањето на Антоние Николовски, сфатени како единствена целина, несомнено може да се определат како најзначајна референца за проучувањата на процесите на раскинувањата со традиционалната црковна уметност и раѓањето на современата уметност во Македонија. На крајот, констатацијата дека проучувањата на уметноста од 19 век, до појавата на современите сликарски правци во Македонија, сè уште се во почетна фаза, која е изнесена во воведот на изданието од 1984 година, се чини дека во голема мера е вистинита и денес. Иако во последнава деценија е направен позначаен исчекор во проучувањето на творештвото на позначајните сликарски имиња од 19 век (Михаил од Самарина, Дичо Зограф и неговиот син Аврам Дичов), сепак, остануваат големи празнини во научните сознанија. Повторното публикување на капиталното дело на А. Николовски, неговото дигитализирање и дополнувањето со илустративен материјал, од една страна може да претставува импулс за зголемен интерес за проучувањата на уметноста од втората половина на 19 и почетокот на 20 век, а од друга страна ќе претставува силна база врз која можат да се градат идните истражувања.

Александар Василески

